

Πτώση και σωτηρία

Καθηγητής Μιλτιάδης Κωνσταντίνου
Τμήμα Θεολογίας Α.Π.Θ.

Το αρχαιόλεκτο «ΙΧΘΥΣ» συνιστά ένα από τα αρχαιότερα χριστιανικά σύμβολα που συνοφίζει παραστατικά το περιεχόμενο του κηρύγματος της Εκκλησίας προς τον κόσμο για το πρόσωπο και το έργο του Ιησού Χριστού. Η πίστη ότι ο Ιησούς σώζει διακηρύσσεται με κάθε μέσο από τους χριστιανούς όλων των εποχών, από τις πρώτες σελίδες της *Καινής Διαθήκης* (Ματθ. α' 21) μέχρι τα made-in-China φωσφορίζοντα αυτοκόλλητα στα τζάμια κάποιων αυτοκινήτων (Jesus is your Saviour). Η πίστη όμως σε κάποιον σωτήρα προϋποθέτει αναγνώριση της ανάγκης για σωτηρία, και η αναγνώριση αυτή θέτει με τη σειρά της το ζήτημα της προέλευσης του κακού από το οποίο ο υποτιθέμενος σωτήρας πρόκειται να σώσει την ανθρωπότητα. Η συνήθης απάντηση των κλασικών εγχειριδίων Δογματικής στο ερώτημα αυτό είναι ότι η σταυρική θυσία του Χριστού έδωσε στον άνθρωπο τη δυνατότητα της απαλλαγής από τις συνέπειες του προπατορικού αμαρτήματος. Αλλά μια τέτοια απάντηση είναι δυνατή μόνον υπό την προϋπόθεση ότι η βιβλική αφήγηση για τον παράδεισο και την πτώση μπορεί να θεωρηθεί ως αναφορά σε ιστορικά γεγονότα, κάτι, βέβαια, που στη μετά τον Διαφωτισμό εποχή είναι αδύνατο να υποστηριχθεί σοβαρά, με αποτέλεσμα να κλονίζεται στη συνείδηση του σύγχρονου ανθρώπου και ολόκληρη η περί σωτηρίας διδασκαλία της Εκκλησίας. Είναι, κατά συνέπεια, προφανές ότι απαιτείται μια διαφορετική θεώρηση του όλου ζητήματος από τη σύγχρονη θεολογική σκέψη.

Ο χαρακτήρας των βιβλικών αφηγήσεων για την προϊστορία της ανθρωπότητας

Τα πορίσματα της σύγχρονης βιβλικής ερμηνευτικής προσφέρουν τη δυνατότητα διαφορετικής προσέγγισης των αφηγήσεων που περιέχονται στα ένδεκα πρώτα κεφάλαια του βιβλίου της *Γενέσεως*, καθώς σήμερα γίνεται γενικά αποδεκτό ότι αυτές δεν αποτελούν επεισόδια μια ενιαίας ιστορίας, αλλά

προέρχονται από διάφορες προφορικές παραδόσεις διάφορων εποχών. Η ένταξή τους σε μια ενιαία αφήγηση για την προϊστορία της ανθρωπότητας δεν εξυπηρετεί ιστορικούς, με τη σύγχρονη σημασία του όρου, σκοπούς, το ενδιαφέρον δηλαδή του συντάκτη δεν επικεντρώνεται στην παρουσίαση της πορείας του ανθρώπου από την πρωτόγονη κατάσταση στην παλαιολιθική και στη συνέχεια στη νεολιθική εποχή, αλλά κυρίως θεολογικούς στόχους, επιχειρεί δηλαδή να εκθέσει αφηγηματικά την πορεία των σχέσεων του ανθρώπου με τον Θεό, καθώς και τις συνέπειες που έχουν αυτές στις σχέσεις των ανθρώπων μεταξύ τους. Στην ενιαία αυτήν παράσταση μπορούν να διακριθούν τρεις σημαντικοί σταθμοί της πορείας των σχέσεων του ανθρώπου με τον Θεό που σηματοδοτούνται αντίστοιχα από τη βρώση του καρπού της γνώσης του καλού και του κακού, τους γάμους των “υιών του θεού” με τις “θυγατέρες των ανθρώπων” και την οικοδομή του πύργου της Βαβέλ.

Ερμηνεία του Γένεσις 1-4

Το πρώτο και το τρίτο από τα επεισόδια αυτά είναι πολύ γνωστά και η ερμηνεία τους εμφανίζεται σχετικά εύκολη. Η προσπάθεια του ανθρώπου να υπερβεί τα όριά του προκαλεί την τιμωρό επέμβαση του Θεού. Διαφορετικά όμως εμφανίζονται τα πράγματα στο δεύτερο επεισόδιο που περιγράφεται στο Γένεσις 1-4. Σύμφωνα με το κείμενο, όταν οι άνθρωποι άρχισαν να πληθαίνουν πάνω στη γη (στχ. 1), οι “υιοί του θεού”, βλέποντας την ομορφιά των “θυγατέρων των ανθρώπων”, επέλεξαν ορισμένες από αυτές ως συζύγους τους (στχ. 2). Το γεγονός προκαλεί την αντίδραση του Θεού, ο οποίος καθορίζει ως ανώτατο όριο ζωής των ανθρώπων τα 120 χρόνια (στχ. 3). Το επεισόδιο τελειώνει με την πληροφορία ότι καρπός των παραπάνω γάμων ήταν «οι γίγαντες, οι ονομαστοί άνθρωποι της αρχέγονης εποχής» (στχ. 4). Η ερμηνεία της μικρής αυτής, αλλά ιδιαίτερα δυσνόητης, περικοπής πέρασε από διάφορες φάσεις, καθώς οι “υιοί του θεού” ταυτίστηκαν κατά καιρούς είτε με αγγέλους που ξέπεσαν από την τάξη τους (Κλήμης, Ιουστίνος, Αθηναγόρας, Τερτυλλιανός, κ.ά.), είτε με τους ευσεβείς απογόνους του Σηθ (Ιούλιος Αφρικανός, Αυγουστίνος, Ιωάννης Χρυσόστομος, κ.ά.). Παρά το πλήθος όμως των ερμηνευτικών προτάσεων οι δυσκολίες στην κατανόηση της περικοπής παραμένουν. Η θεώρηση των “υιών του θεού” ως ανθρώπων δεν μπορεί να εξηγήσει το τέλος της περικοπής, όπου αναφέρεται ότι καρπός των σχετικών γάμων ήταν οι γίγαντες, ενώ η θεώρησή τους ως αγγέλων

έρχεται σε αντίθεση με τη βιβλική αντίληψη ότι το κύριο χαρακτηριστικό των αγγέλων είναι η απουσία ερωτικών σχέσεων (πρβλ. Ματθ. κβ' 30).

Μόνον προς τα τέλη του ιθ' μ.Χ. αιώνα καταβάλλεται μια πρώτη προσπάθεια κατανόησης της περιχοπής με βάση τα δεδομένα της βιβλικής εβραϊκής γλώσσας¹. Σύμφωνα με αυτά ο εβραϊκός όρος “μπεν” (= γιος) δηλώνει, εκτός από τον φυσικό απόγονο κάποιου προσώπου, είτε το μέλος μιας φυλής, ενός λαού, μιας ομάδας ή τάξης είτε το πρόσωπο, ζώο ή πράγμα που ανήκει σε κάποιο είδος ή κατάσταση. Από τη διαπίστωση αυτήν, καθώς και από την παρατήρηση ότι στο κείμενο δηλώνεται σαφώς πως οι “θυγατέρες” γεννιούνται από τους ανθρώπους του στχ. 1, ενώ οι “υιοί του θεού” εμφανίζονται ως όντα που επεμβαίνουν ξαφνικά στην ανθρώπινη ιστορία, προκύπτει ως συμπέρασμα ότι η έκφραση “υιοί του θεού” δεν μπορεί να δηλώνει τίποτε άλλο παρά θεικά όντα, θεότητες. Στο κείμενο αυτό, επομένως, φαίνεται να διασώζονται υπολείμματα του ευρύτατα διαδεδομένου στην Ανατολή μύθου, που είχε ως θέμα του τις σχέσεις των θεών με θνητές γυναίκες, από τις οποίες γεννιόνταν ήρωες, ημίθεοι, κ.τ.ό.².

Θεολογική προσέγγιση των βιβλικών αφηγήσεων για την προϊστορία της ανθρωπότητας

Η παραπάνω ερμηνεία φαίνεται να λύνει το πρόβλημα κατανόησης της περιχοπής υπό την προϋπόθεση ότι θα δοθεί ικανοποιητική απάντηση στο θεολογικό ερώτημα που προκύπτει σχετικά με τον ρόλο μιας μυθικής αφήγησης μέσα στη βιβλική παράσταση της προϊστορίας της ανθρωπότητας. Μια απάντηση στο ερώτημα αυτό θα μπορούσε να προκύψει από τη μελέτη των στόχων της συγκεκριμένης παράστασης η οποία, όπως αναφέρθηκε, δεν εξυπηρετεί ιστορικούς αλλά θεολογικούς σκοπούς. Προκειμένου να πετύχει ο θεόπνευστος συγγραφέας τους στόχους του, χρησιμοποιεί κάθε διαθέσιμο εκφραστικό μέσο και φυσικά δεν αποκλείει ούτε τους ευρύτατα διαδεδομένους, και κατά συνέπεια γνωστούς στους αναγνώστες του, μύθους του περιβάλλοντός του, εφόσον οι μύθοι αυτοί με το αφηγηματικό τους ύφος προσφέρονται περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο

¹ Πρβλ. J.H. Kurtz, *Die Ehen der Söhne Gottes mit den Töchtern der Menschen*, 1857. A. Knobel, *Die Genesis*, 1860, εκδ. A. Dillmann ²1875.

² W. Herrmann, *Die Göttersöhne*, ZRGG 12, 1960, σελ. 242-251. B.S. Childs, *Myth and Reality in the Old Testament*, ²1962, σελ. 51. G. Cooke, *The Sons of (the) God(s)*, ZAW 76, 1964, σελ. 22-47. R. Rendtorff, *El, Baal und Jahwe*, ZAW 78, 1966, σελ. 277-292 (287-288). W.H. Schmidt, *Mythos im Alten Testament*, Kap.II, EnTh 27, 1967, σελ. 237-254 (243). O. Loretz, *Schöpfung und Mythos*, 1968, σελ. 31-48 (38).

λογοτεχνικό είδος για μια γλαφυρή και παραστατική περιγραφή των σχέσεων του ανθρώπου με τον Θεό. Η χρήση όμως των μύθων γίνεται κατά τέτοιο τρόπο, ώστε αυτοί να μην αποτελούν αυτοσκοπό της αφήγησης, αλλά να εξυπηρετούν απλώς το σκηνικό. Έτσι, εντασσόμενοι οι μύθοι μέσα στη βιβλική αφήγηση, όχι μόνο χάνουν εντελώς το αρχικό μυθολογικό τους νόημα, αλλά αποκτούν και ένα νέο θεολογικό περιεχόμενο. Δεν πρόκειται, κατά συνέπεια, για πρόσληψη της μυθολογικής σκέψης, αλλά για δανεισμό μυθικών παραστάσεων, προκειμένου να διακηρυχθεί αφηγηματικά η αλήθεια ότι κάθε αποτυχία του ανθρώπου στην πορεία του προς τη θέωση έχει ως συνέπεια τον εκμηδενισμό του.

Ανεξάρτητα, λοιπόν, από το αρχικό νόημα που είχε η αφήγηση του Γένεσις ς' 1-4, είναι σαφές ότι ο βιβλικός συντάκτης, εντάσσοντάς την στο έργο του σαν εισαγωγή στην ιστορία του κατακλυσμού, της δίνει ένα εντελώς διαφορετικό περιεχόμενο, το οποίο πρέπει να κατανοηθεί. Από τη μελέτη όλων των αφηγήσεων της ενότητας των ένδεκα πρώτων κεφαλαίων του βιβλίου της *Γενέσεως* προκύπτει ότι στόχος του συγγραφέα είναι να καταδείξει πως η διάσπαση των σχέσεων του ανθρώπου με τον Θεό έχει ως συνέπεια την καταστροφή των σχέσεων σε όλα τα επίπεδα. Η σχέση ισότητας μεταξύ των δύο φύλων (Γένεσις β' 23-25) μετατρέπεται σε σχέση υποταγής της γυναίκας στον άνδρα (Γένεσις γ' 16,20), ενώ ο Κάιν σκοτώνει τον αδελφό του Άβελ (Γένεσις δ' 8). Μετά τον κατακλυσμό επέρχεται η διάρρηξη άλλης μιας σχέσης, αυτής μεταξύ πατέρα και γιου· ο Νώε καταριέται το γιο του, τον Χαμ (Γένεσις θ' 25). Τέλος, η προσπάθεια για οικοδομή του πύργου της Βαβέλ καταλήγει στην πλήρη διάσπαση της ανθρώπινης κοινωνίας, καθώς οι άνθρωποι αδυνατούν πλέον να συνεννοηθούν μεταξύ τους και διασπείρονται σε όλη τη γη (Γένεσις ια' 9). Σε όλες τις περιπτώσεις προηγείται μια ανταρσία του ανθρώπου, μια προσπάθεια να υπερβεί τα όριά του και να επιδιώξει την εξομοίωσή του με τον Θεό όχι σε συνεργασία μαζί του αλλά ανταγωνιστικά. Στην πρώτη περίπτωση η επίτευξη της ισοθείας φαίνεται δυνατή με τη απόκτηση της ηθικής αυτονομίας από τον Θεό (ο άνθρωπος μπορεί να αποφασίζει μόνος του για το τι είναι καλό ή κακό γι' αυτόν), στη δεύτερη με τη βιολογική βελτίωση του είδους (ανάμειξη θεικών με ανθρώπινα όντα) και στην τρίτη με την εκμετάλλευση των δυνατοτήτων που παρέχει η τεχνολογική ανάπτυξη (οικοδομή πανύψηλου πύργου). Αλλά, ενώ στην πρώτη και στην τρίτη περίπτωση η κρίση του Θεού εκδηλώνεται ύστερα από κάποιες λανθασμένες επιλογές του ανθρώπου, στη δεύτερη περίπτωση αυτή φαίνεται αδικαιολόγητη ή υπερβολική, εφόσον από τη σχετική αφήγηση δεν προκύπτει κάποια ευθύνη των

ανθρώπων που θα μπορούσε να προκαλέσει μια τόσο αυστηρή τιμωρία τους, όπως είναι ο αφανισμός τους με τον κατακλυσμό. Ακόμη και αν θεωρηθούν οι “θυγατέρες των ανθρώπων” ένοχες, επειδή δεν αντιστάθηκαν στην επίθεση των “υιών του Θεού”, και πάλι η ευθύνη τους φαίνεται πολύ μικρή σε σχέση με το μέγεθος της τιμωρίας.

Για τη λύση του προβλήματος αυτού απαιτείται η συνδρομή της ορθόδοξης θεολογικής σκέψης. Η σύγχρονη ερμηνευτική φτάνει στο σημείο αυτό τα όριά της³, καθώς η δυτική αντίληψη για την αμαρτία, αλλά σε πολλές περιπτώσεις και η σύγχρονη ορθόδοξη, έχει επιβαρυνθεί με πολλές θρησκευτικές και φιλοσοφικές επιδράσεις, ξένες προς το πνεύμα της Βίβλου. Σαν αμαρτία νοείται συνήθως μια παράβαση θείας εντολής, πράγμα που δημιουργεί νομικό και δικαιοκ πρόβλημα σε σχέση με τη θεία τάξη, και ο Θεός εμφανίζεται σαν εισαγγελέας που εξοργίζεται από τις παραβάσεις των ανθρώπων και επιβάλλει δίκαιες τιμωρίες.

Αντίθετα, στη Βίβλο η αμαρτία δεν ερμηνεύεται ηθικά και νομικά, αλλά είναι πρόβλημα ανθρωπολογικό και σωτηριολογικό. Η αμαρτία προκύπτει από την ανταρσία του ανθρώπου, ο οποίος επιδιώκει την εξομοίωσή του με τον Θεό όχι σε σχέση δημιουργήματος και δημιουργού, κτιστού και ακτίστου, αλλά σαν ίσος προς ίσον. Τούτο σημαίνει διάρρηξη των σχέσεων και ματαίωση της δυναμικής πορείας του κατ’ εικόνα προς το κατ’ ομοίωσιν. Η αμαρτία δηλαδή αλλοτριώνει τη φύση του ανθρώπου, τον κάνει να πηγαίνει προς το μηδέν και να χάνει τη δημιουργική τελείωση. Κάθε φορά που ο άνθρωπος δεν πετυχαίνει την καλή αλλοίωση και την πρόοδο στη δημιουργική τελείωση βλέπει μπροστά του την άβυσσο του μηδενός⁴.

Στο μύθο της ανάμειξης των “υιών του θεού” με τις “θυγατέρες των ανθρώπων” διαβλέπει ο βιβλικός συγγραφέας μια δυνατότητα να αποκτήσει ο άνθρωπος την ισοθεΐα μέσα από κάποιο διαφορετικό δρόμο από αυτόν που του έταξε ο Θεός. Από την άποψη αυτήν το συγκεκριμένο γεγονός είναι ανάλογο προς εκείνο που οδήγησε στην εκδίωξη των πρωτοπλάστων από τον παράδεισο. Αν η αφήγηση για την απώλεια του παραδείσου προσφέρεται για μια παρερμηνεία της θείας τιμωρίας με νομικά κριτήρια (παράβαση εντολής - δίκαιη κρίση), η αφήγηση

³ Είναι χαρακτηριστικό το ότι ο κορυφαίος προτεστάντης ερμηνευτής C. Westermann, συνοψίζοντας τα πορίσματα τα σύγχρονης έρευνας σχετικά με την περικοπή, καταλήγει με τη φράση: «Προς την κατεύθυνση αυτή (της σύνδεσης της περικοπής με την ιστορία του κατακλυσμού) θα πρέπει να συνεχιστεί η έρευνα» [C. Westermann, *Genesis 1-11, Erträge der Forschung* 7, 1985, σελ. 76].

⁴ Πρβλ. Ν. Ματσούκα, *Το πρόβλημα του κακού*, ²1986.

για τους “υιούς του θεού” δεν αφήνει καμιά αμφιβολία για το πώς κατανοεί ο βιβλικός συγγραφέας το θέμα της αμαρτίας. Δεν πρόκειται εδώ για ενοχή που προκύπτει από την παράβαση κάποιου νόμου, αλλά για την κακή αλλοίωση της ανθρώπινης φύσης. Το κακό δεν έχει υπόσταση, αφού ο Θεός δημιούργησε τα πάντα “καλά λίαν”, αλλά κάνει την εμφάνισή του κάθε φορά που υποχωρεί το καλό, όταν δηλαδή το καλό διαβρώνεται από την έλλειψη δημιουργικής και τελειωτικής πορείας. Η ισοθεία στη συγκεκριμένη αφήγηση δεν επιτυγχάνεται με μια δημιουργική και τελειωτική πορεία από το κατ’ εικόνα στο καθ’ ομοίωσιν με το γίγνεσθαι της ελευθερίας, αλλά κατά κάποιο τρόπο νομοτελειακά, αφού συντελείται μέσα από ένα βιολογικό γεγονός, τον γάμο θεοτήτων με ανθρώπους από τον οποίο γεννιούνται “μεταλλαγμένα” ανώτερα όντα. Ακριβώς αυτή η έλλειψη ελεύθερων επιλογών, η απουσία της συνδημιουργίας με τον Θεό για την επίτευξη της ισοθείας, καθιστά τα όντα αυτά, αν και βιολογικά ανώτερα, “σάρκες”, γιατί δεν νοείται πρόσωπο, ούτε άνθρωπος, χωρίς ελευθερία.

Ως “σάρκες” τα όντα αυτά προκαλούν την “οργή” του Θεού, η οποία εκδηλώνεται ως κατακλυσμός. Αλλά η επέμβαση - κρίση του Θεού αποσκοπεί πάντοτε στη σωτηρία. Η αφήγηση για τον κατακλυσμό κορυφώνεται στη σύναψη διαθήκης ανάμεσα στον Θεό και στον Νώε, με την οποία τίθενται οι βάσεις για μια νέα δημιουργική πορεία της ανθρωπότητας. Δεν τιμωρεί ο Θεός τον άνθρωπο για την παράβαση κάποιας εντολής, αλλά επιτρέπει το κακό, για να συνειδητοποιήσουν οι άνθρωποι την τραγωδία τους και να αναζητήσουν τη σωτηρία που είναι δυνατή ανεξάρτητα από οποιαδήποτε νομική ευθύνη. Όμως η συνειδητοποίηση προϋποθέτει πρόσωπα, δηλαδή ελεύθερα όντα. Μόνον πρόσωπα και όχι “σάρκες” μπορούν να βιώσουν την οδύνη της κακής αλλοίωσης των όντων. Από την άποψη αυτήν ο πανάρχαιος μύθος της ανάμειξης των “υιών του θεού” με τις “θυγατέρες των ανθρώπων”, έτσι όπως ερμηνεύεται μέσα από τη βιβλική αφήγηση, καθίσταται και πάλι επίκαιρος, ιδιαίτερα σήμερα που με τις προόδους της Γενετικής ο νέος τύπος “υπερανθρώπου” δεν αποτελεί πλέον ήρωα μυθιστορημάτων επιστημονικής φαντασίας, αλλά απειλεί να ξεπηδήσει μέσα από κάποιο βιολογικό εργαστήριο.

Το νόημα της χριστιανικής σωτηρίας

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι οι αφηγήσεις που περιέχονται στα ένδεκα πρώτα κεφάλαια της *Γενέσεως* δεν αποτελούν αναφορές σε ιστορικά γεγονότα του

αρχέγονου παρελθόντος, αλλά περιγράφουν καταστάσεις που αναφέρονται στις σχέσεις του ανθρώπου με τον Θεό και επαναλαμβάνονται συνεχώς μέσα στην ιστορία. Καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορικής του πορείας ο άνθρωπος επιχειρεί με τα ίδια ακριβώς μέσα, την απελευθέρωση από ηθικές δεσμεύσεις, τη βιολογική βελτίωση του είδους του και την εμπιστοσύνη στις δυνατότητες της τεχνολογίας, να πετύχει την απαλλαγή του από το κακό που τον καταδυναστεύει. Οι βιβλικές αφηγήσεις δείχνουν με τον πιο γλαφυρό τρόπο ότι κάθε φορά που ο άνθρωπος νομίζει ότι κάνει ένα βήμα προόδου απομακρυνόμενος από τον Θεό, αμέσως διαπιστώνει ότι βρίσκεται σε χειρότερη από την προηγούμενη κατάσταση. Η σωτηρία, κατά συνέπεια, που επαγγέλλεται ο Χριστός δεν συνίσταται στην απαλλαγή του ανθρώπου από κάποια υποτιθέμενη αρχέγονη ενοχή, αλλά στη δυνατότητα που παρέχεται στον άνθρωπο να αποκαταστήσει και να αναπτύξει τη σχέση του με τον Θεό, αποκτώντας έτσι ένα ασφαλές κριτήριο για την ορθή εκτίμηση της θέσης και του ρόλου του μέσα στον κόσμο, ώστε σε συνεργασία με τον Θεό να πετύχει την ανακαίνιση ολόκληρης της δημιουργίας.